

SETU KÜLA KONTROLLJOONE TAGA – LÕKOVA

Eesti Vabaõhumuuseum ja setu teema

Elvi Nassar

Eesti Vabaõhumuuseum, peavarahoidja

Käesolev artikkel keskendub Eesti Vabaõhumuuseumi kavandatava setu talu temaatikale, selle väljavalimisele ja ületoomisele Setumaalt Lõkova külast ning edasisele eksponeerimiskavale. Ühtlasi antakse ülevaade ka Lõkova külast ning peatatakse pikemalt konkreetse talu – Vanatalu – ajalool.

Muuseumi ekspositsiooniplaani järgi kavatseti peale eesti talude püstitada ka setude, eestirootslaste ja peipsivenelaste traditsioonilised hooned. 1961. a tegi Setumaal välitöid omaaegne muuseumi teadusdirektor Gea Troska, kes kirjeldas ja pildistas endise Misso, Meremäe ja Mäe (Mikitamäe) valla külades rehielamuid.¹ Ent eluhoonena polnud rehemaja Setumaale tüüpiline, see esines ainult läänepoolsetes, Võrumaaga külgnevates valdades. Mujal Setumaal elati parteta suitsutaredes (*sautare*), mis aja jooksul ehitati ümber korstnaga elutubadeks (Setumaa 1928: 47–48). Sobivate taluhoonete leidmiseks ning juurdekuuluvate esemete kogumiseks käidi korduvalt Setumaal välitöödel.² 1975. a käis Setumaal tollane peavarahoidja Reet Priilaht koos noore teadustöötaja Piret Kalmuga (abielludes Õunapuu, praegu Eesti Rahva Muuseumi teadur). Taluehitisi uuriti peamiselt Eesti kihelkondadega piirnevais setu külades (Kalm 1975: 241–256).³ 1977. a suvel käis Setumaal teadur Juta Holst, kes kogus etnograafilist vanavara ja kirjeldas taluhooneid 47 külas.⁴ Välitööd kestsid kaks nädalat (Holst 1977: 24–79).

Setu talu väljavalimine ja ületoomine. **Väljavaated koopiatalule**

Setumaa asukohast ja ajaloost tingituna on sealsel taluarhitektuuril venepärane ilme. Eriti selgelt avaldub see idapoolse Setumaa, Satsserina (Saatsse) ja Vilo vallas (Saron 1981: 5; Setumaa 1928: 47). Etnoloog Ilmari Manninen jagas setu õued 4 põhitüüpi (Manninen 1925: 57–61; Manninen 1926: 106):

- 1) hooned on vabas asetuses ümber üpris avara õue (sarnaneb eestipärase avatud õuega);

1 G. Troska külastas Pulli, Obinitsa ja Soelaane küla.

2 1975. suvel a käisid Setumaal Piret Kalm (Õunapuu) ja Reet Priilaht, 1977. a augustis Juta Holst, 1981. a augustis-septembris Juta Holst ja Reet Priilaht.

3 Vinski, Kalatsova, Roikina, Naviki, Lintsi, Soelaane, Meeksi, Pelsi ja Määsi külas.

4 16.–30. augustini käidi Vilo, Saatsse, Järvesuu, Meremäe ja Misso valla setu külades.

Piiri talu kolmes reas paiknevate hoonetega taluõu. Elumaja ehitatud 1860ndatel aastatel.
U. Rips. 1952. ERM Fk 1194:18.

- 2) õuehooned on paigutatud korrapäraselt nelinurka, nii et vahele jääb osaliselt või täielikult suletud, suhteliselt kitsas õu;
- 3) õuehooned on kolmes rööpses reas, kõrvalhooned kahel pool eluhoonet, vahel kitsad õueribad;
- 4) eluhoone tagaküljega liitub umbne laudaga karjaõu, eluhoone esikülge on avatud.

Kõige tüüpilisem Setumaale, eriti selle idaosale, oli kolmas õuetüüp – hoonete paiknemine kolmes rööpreas (Manninen 1926: 106). Seesugune õuede ja hoonete paigutus oli omane vene taluõuede Pihkva kubermangu edelaosas (vene k *трёхрядка*). Setude ja peipsivenelaste kultuuri uurija, etnograaf Jelizaveta Richteri järgi oli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kolmerealine õu setudel laialt

levinud (Saron 1981: 7). Rahva seas nimetati sellist õuetüüpi „vana vene mood“. Elumaja oli keskel, selle taha, põhja poole jäi laut, lõunasse aga mitu ühe katuse all paiknevat hoonet: ait või mitu aita, varjualune ja küün (*kõlgus*). Elumaja ja laudaseina vahele jäi kitsas ja sõnnikune laudaõu (*tahr*). Elumaja esikülje ja teiste kõrvalhoonete vahel paiknes puhasõu (*moro*).

Arhitektuurilt venepärasele taluõuele oli iseloomulik suletus – selle piirdeed koos väravatega moodustasid piltlikult öeldes väikese linnuse. Nagu väljendas Lütä küla vanaperemees Põllu Ilja, olevat vanasti õu olnud nii kinnine, et kanagi ei pääsenud välja (Holst 1977: 63). Sissekäik tallu oli puhasõuepoolsest väravast. Iseloomulik oli külatänavaga poole jääv palktara, katusega kaetud värava sein, kus asus kahe poolega sõiduvärav ja väike jalgvärav. Sissesõiduväravad olid sageli kaunistatud nii, et voodrilauad asetati ruuduna või kalasabakujuliselt (Saron 1981: 7).

1970. aastatel võeti muuseumi ekspositsioonikavva vanemat tüüpi setu talu püstitamine. Paraku oli selliseid taluhooneid juba üsna vähe järele jäänud. Üks põhjusi oli elukorralduse muutumine Setumaal, eriti maade kruntimine, millega sageli kaasnes uute elumajade ehitus. Eesti Vabariigi ajal muutusid setu õued avaramaks, vanad tared lammutati või ehitati ümber, elumajad said välisvoodri ja värviti üle. Ümber ehitati ka väravaseinad, hoonete paigutus elumaja suhtes muutus vabamaks ja hajusamaks; minevikku kadusid suitsutared ja õlgkatused. Vana tüüpi taluõuede kadumise teiseks põhjuseks olid Teise maailmasõja sündmused, mistõttu hävisid paljud elu- ja abihooned. Sõjajärgsel ajal muutis külapilti ühismajandite rajamine, paljud taluinimesed lahkusid parema elu otsingul oma kodudest, „vanamoodsad“ taluhooned jäid tühjaks ning lagunesid. Teisalt aga puudus kolhoosnikel vaesuse tõttu raha hoonete remondiks, mistõttu mõned talud säilisid endisaegsel kujul.⁵

Pika otsimise peale õnnestus tänu J. Richterile leida ületoomiseks sobiv talu. Selleks osutus Vana-nimeline talu (edaspidi Vanatalu) Lõkova külas Pankjavitsa kandis, kus olid säilinud suhteliselt korras hooned ja kolmerealine õu. 1979. aastal

⁵ 1977. aasta Setumaa välitööde järeldustes on J. Holst kinnitanud, et suitsutares elamist ei mäletanud sageli ka kõige vanemad külaelanikud. Üksnes Kurvitsa küla Saare talu 82-aastane perenaine mäletas veel seda, kuidas suitsutare ahju küttes viidi lapsed sauna sooja (Holst 1977: 66).

Välitöödel Lõkovas. Esiplaanil peavarahoidja Reet Priilaht ja bussijuht Aleksander Olbri, taga seisavad külaelanikud Maria ja Praskevija (Patsi) Linna. Juta Saroni erakogu, 1979.

käis muuseumi teadusnõukogu⁶ kahepäevasel (6.–7. juuni) väljasõidul sellega koha peal tutvumas (Saron, Kalm 1979: 122). Sama aasta augustis sõitsid Lõkova vasse J. Saron ja P. Kalm, kes inventeerisid hooned ja asusid tegema ettevalmistusi nende ületoomiseks.⁷ Talu sisseseade hankimiseks tehti Setumaale veel mitmeid kogumisretki.⁸ Paraku jõuti muuseumisse tuua vaid elumaja, kivilaut pidi teisaldatama edaspidi, ent rahapuudusel ning juriidiliste probleemide tõttu Vene riigiga jäigi see ära toomata. Üheks põhjuseks oli 1984. a toimunud Sassi-Jaani rehetalu

6 Teadusnõukogu liikmetest olid kaasas etnograafid Ants Viires ja Gea Troska, muuseumi töötajatest Leon Paiken, Elle Vunder ja Juta Saron.

7 Lõkova küla Vana talu kirjeldamine toimus 1979. a 12.–18. augustini, talu lahtivõtmine sai teoks 17.–28. septembrini, lisaks J. Saronile ja P. Kalmule osales ka Leon Paiken. – J. Saroni kirjalikud märkmed autorile (jaanuar 2009).

8 1975. a suvel käisid seal Piret Kalm (Õunapuu), Reet Priilaht, 1977. a augustis Juta Holst, 1981. a augustis-septembris J. Holst ja R. Priilaht, 2004. a juulis E. Nassar.

põleng, mille taaspüstitamise nõudis suuri kulutusi. Teiseks tuli Nõukogude Liidu majandusliku kokkuvarisemise tõttu 1980.–1990. aastate vahetusel pikemad välitööd ära jätta. Nii ongi setu talu vabaõhumuuseumis siiani püstitamata.

Ent selle rajamine Eesti Vabaõhumuuseumis ei ole päevakorralt maas. Et vana maja palgid on pikaajalisel seismisel peaaegu hävinud, kavatsese ehitada üles koopiatalu. Sellist hoonet saab kasutada avalikel üritustel „elava ajaloo“ esitamisel, et vähendada sel eesmärgil algupäraste hoonete kasutamist (Lang 2007: 19).

Elumaja ühte ruumi tuleb Lõkova küla ja Vanatalu tutvustav väljapanek, teises hakkavad toimuma muuseumitegevused – rahvakalendriüritused, käsitööõpitoad, kontserdid, samuti setu argielu, kombeid ja taluehitisi tutvustavad teemaõhtud. Setu kultuuri vahendamist soodustab ka elujõuline setu kogukond Tallinnas, kolme leelokoori ja pillimeeste olemasolu ning setu leelo kui kultuurinähtuse kandmine UNESCO maailmapärandi nimekirja 2009. aasta septembris. Setu taluarhitektuuri tutvustamiseks on loodud soodne pinnas ning peale kasvab noori setu päritolu arhitektuuri ja maastiku-uurijaid.⁹

Talukoha juurde tagasi

Ajal, mil taluhoonet kirjeldati ja lahti võeti, olid muuseumitöötajad liiga hõivatud kogumaks suulist ainet küla eluolu ja ajaloo kohta. Mõningaid Lõkova küla ja Vanatalu looga seotud küsitlusi küll tehti, kuid üsna põgusalt. Tulevases setu talus on plaanis tutvustada nimetatud küla ja talu kujunemislugu, seepärast võeti Vanatalu uurimine taas muuseumi teadustöö plaani.

⁹ A. Raudoja. Setomaa traditsioonilise hoonestuse uurimise meetodika ja kaitseinventuur. Magistritöö. Eesti Maaülikooli Metsainstituut. Tartu, 2007; A. Raudoja. Setu taluarhitektuuri uurimistulemusi. – Setumaa kogumik 4. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn, 2008, lk 142–184; A. Raudoja. Setumaa ja puitarhitektuur. – Peko Helü. Seto Kuningriigi aokiri, 2007 nr 2, lk 10–11; A. Raudoja. Arhitektuur kui osa identiteedist. – Setumaa, 29.12.2008; K. Tiideberg. Setu taluarhitektuurist Kundruse küla põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna ajaloo osakonna kunstiajaloo õppetool. Tartu-Kambja, 2007; A. Uus. XX sajandi taluhoonete traditsiooniline palkehitis Kagu-Eestis Misso valla näitel. Magistritöö. Tartu, 2003. Seto maastikuarhitektuurilise pärandi inventeerimine, I etapp. Koost. M. Külvik. Eesti Maaülikooli Põllumajanduse ja keskkonnakaitse instituut. Obinitsa-Tartu, 2007; K. Semm, H. Sooväli. Võimuideoloogiate peegeldused Setumaa kultuurmaastikes. – Setumaa kogumik 2. Uurimusi Setumaa arheoloogiast, rahvakultuurist, rahvaluulest, ajaloost ja geograafiast. Tartu, 2004, lk 19–29.

Kuna küla asub Venemaa seaduste järgi piiritsoonis, on juurdepääs sellele seotud suurte raskustega. Esimest korda külastasin Lõkova küla 2004. a juulis, kui olin Eesti Kunstiakadeemia (EKA) XXVII soome-ugri uurimisreisi kaasjuhendajaks.¹⁰ Uuesti külastasin Lõkovat 2008. a suvel, viibisin seal 16.–17. juulini. Minu abilisteks said külaelanikud Stepan Tammik (sünd 1925) Oja talust ja Aleksander Link (sünd 1963) Kopli talust. Esimene teadis palju küla ajaloost, elanikest ja nende saatusest, teine oli abiks endiste talukohtade tuvastamisel. Peale nende elas külast eemal, krunditalus veel üks lesknaine täiskasvanud pojaga. Suvel elas külas kokku vaid viis setut, üks poollätlane (Lingi Sassi elukaaslane) ja mõned venelased, kes kasutasid talusid suvituskohtadena. Püsivalt elas Paju talus Peterburist sinna kolinud vene pensionäridest abielupaar.¹¹

Stepan Tammik. E. Nassar, 2008.

Lõkova, kunagine tüüpiline setu tänavaküla, mille peatänavalt hargneb väikesemaid tänavaid, oli külatuumikus säilinud kümmekond talu, neli neist seisid tühja ja mahajäetuna. Need laudvoodriga, alevitüüpi majad on ehitatud Eesti Vabariigi ajal või varem. Endised väikesed ühe- või kahe ruumilised setu tared on ümber ehitatud, laudadega vooderdatud ning värvitud. Kunagistest vanemat tüüpi talukompleksidest polnud säilinud enam ainsatki.

10 Ekspeditsioonijuhid Kadri Viirese ja üliõpilastega käisime setu külades nii siin- kui ka sealpool kontrolljoont. Petseri rajoonis elavaid setu elanikke küsitlesime Kaatsova, Ugarjova, Poroslova, Keera, Saptja, Kosselka, Saltanuva, Metkavitsa, Pööni, Ungavitsa, Podlesja, Truba, Podkorja, Raakva, Trõnne, Sokolova, Tsäältšüva jt külades. Lõkovas käisin 20. juulil ning vestlesin külaelanike Aleksander (Sass) Lingi, Stepan (Tepo) ja Veera Tammiku ning Olga (Olli) Ojamaaga.

11 Talu uus omanik oli varem töötanud kaubalaeval radistina. Sõiduauto omanikuna abistas ta kohalikke (toidu)kauba kohaletoimetamisel Petserist. Kuiigi S. Tammik rääkis temast lugupidamisega, oli minu kokkupuude temaga ebameeldiv: kuulnud, et olen Eesti muuseumitöötaja, päris ta minu kodakondsuse järele ja sellest teada saades järgnesid Vene šovinismist kantud süüdistused Eesti Vabariigi aadressil.

Vaade Lõkova külale. E. Nassar, 2008.

Sepikoja varemed. E. Nassar, 2008.

Küla ise oli suhteliselt korras, peenramaad hoolikalt haritud, vaid mõnes kohas oli näha varemeid. Alles olid ka Vana talu nõgestesse ja võssa kasvanud raudkivist laudaseinad. Ahervaremeiks olid muutunud ka kolhoosi tootmishooned – loomafarm, vasikalaut ja sepikoda.

Küla ilme muutus nõukogude korra ajal, eriti aitas sellele kaasa ulatuslik maa-parandustöö, mille käigus tühjaks jäänud taluhooned väljaspool küla, kruntidel lükati lihtsalt traktoritega kokku, alles jäid ainult põlispuud.¹² Külälähedastel põldudel õitses karikakar, metsaservades ja majavaremetel põdrakanep, küla poolitava Ruuda jõe äärsed heinamaad aga olid muutunud metsistunud lupiini ja sosnovski karuputke koosluseks.

Välitöid õnnestus teha vaid kahel päeval, katsed külastada paika teist korda ebaõnnestusid vene bürokraatia tõttu. Järgnevas etapiks oli arhiivitöö ja Eestis elavate endiste külaelanike mälestuste kogumine. Selleks avaldasin ajalehes Setomaa kaks artiklit Lõkova küla kohta, mis põhinesid arhiivi- ja välitöödel.¹³

Arhiivianest on seda Lõkova kohta säilinud lünklikult, rohkem on seda Eesti aja kohta: kruntimise toimekirjad, külaplaan, talundite plaanid, põllumajandusloenduse andmed jmt. Lõkova küla rahvas kuulus Pankjavitsa õigeusu kiriku kogudusse, ent kahjuks hävis sealne Nikolai kirik koos arhiiviga 1871. a tulekahjus (Raag 1938: 27). Pankjavitsa, hilisema Vilo valla arhiiv aga hävis Vabadussõja ajal (ERM f 3540 n 2 s 302 l 11–11p).

Külade allakäik

Ajaloolise Setumaa läänepiir läheb mööda Võhandu jõge, mille vastaskaldal olid Liivimaa kubermangu Räpina ja Vastseliina kihelkonnad. Idapiiriks on olnud Pihkva järv ja sealsed vene külad ning Irboskast põhja poole jääv joon. Lõunapiiriks oli Pihkva-Riia kivitee, kuigi ka sellest lõuna pool paiknes veel kümmekond setu küla. Keset Setumaad jääva Petseri linna ümbruses asus samuti üksikuid setu külasid, linnast lõuna poole jäi hulk vene külasid, mis kiiluna Setumaa lõuna-

¹² Vestlusest Leo Ojamaaga 17.07.2008.

¹³ E. Nassar. Keerä *nulga* kunagises suurkülas võimutseb sosnovski karuputk. – Setomaa, 15.12.2008; Vabariik andis Lõkova külale krunditalud ning uued nimed. – Setomaa, 19.01.2009.

poolsete külade vahel jagasid setu külad kaheks – Liivimaa-poolseks ja Irboska-poolseks alaks. Irboska alev oli Setumaa kõige idapoolsem, Leimani küla Misso valla piiril kõige läänepoolsem tipp (Hurt 1919: 23).

Jakob Hurda andmeil oli Setumaal 19.–20. sajandi vahetusel 250 setu küla (Hurt: 1919: 17–18). Edaspidi nihkus setu ja vene asustuse vaheline piir setude kahjuks, eriti Vilo ja Irboska valla piiril paiknevates külades. Hulk setu külasid muutus vene küladeks osaliselt, osa venestus täielikult (Setumaa 1928: 44).¹⁴ Mõnevõrra pidurdas setu külade venestumist Setumaa lõimimine Eesti Vabariiki ja Petseri maakonna loomine 1920. a. Pärast Ida-Setumaa lülitamist Venemaa koosseisu Petseri rajoonina 1945. aasta jaanuaris muutus venestumine pöördumatuks. Protsessi soodustas ka setude ümberasumine Eesti NSV-sse.¹⁵ Kõige selle tagajärjel vähenes Ida-Setumaa elanike arv tunduvalt: 1944. aasta novembris elas Venemaa koosseisu kuuluvas Petserimaa osas u 5600 setut, 1959. aastal u 4600, 1970. aastal u 2400 ning 1979. aastal oli neid järele jäänud veel ainult 1650 inimest (Jääts 1998: 59). L. Reissari mitteametlikel andmetel oli 1985. a Petseri rajoonis alles veel 77 eestlaste (setude) küla, eesti soost elanikke (sh setusid)

Tühjaks jäänud talu. E. Nassar, 2008.

14 Leo Reissari andmetel oli 1920. aastal setu külasid 272, mille põhjal jääb mulje, nagu oleks külade arv vahepeal kasvanud (Reissar 1996: 187–200). Tõenäoliselt on setu külade hulka ekslikult arvatud ka venestunud külasid.

15 Setumaa külade hääbumisest annavad kujuka pildi Ilmar Vananurme koostatud kogumikud, milles autoriteks setud ise. Vt: Petserimaa külad I. Hilanamoro kirjastus, Võru, 2005; Petserimaa külad II. Hilanamoro kirjastus, Võru, 2006; Petserimaa külad III. Hilanamoro kirjastus, Võru, 2007.

koos Petseri linnaga oli 1089, maal elas neist 859 (Reissar 1996: 240–242).

Tänapäeval on Venemaa piires asuvad setu külad peaaegu venestunud, Eesti Vabariigi võimkonda kuuluvais setu külades aga jätkub elanike arvu vähenemine ja ääremaastumine.

Lõkova küla endisajal

Lõkova on Irboska-poolse Setumaa lõunapoolseim küla. Tuntud oli see ka nimede Lūkova, Luõkova ja Lõkovo all (Hurt 1919: 15). Toponüüm näib pärinevat isikunimest, võimalik, et mõisniku nimest, nii nagu see oli ka mõnede teiste Setumaa külade puhul (Reissar 1996: 201). Venekeelses haldussüsteemis oli kombeks ka läänemeresoomeliste nimedega setu külasid nimetada vene kohanimedega (Setumaa 2009: 249) Ühe versiooni järgi on võimalik, et külale andis nime paju- või pärnapuude rohkus küla lähikonnas (vene keeles tähendab *лыко* pärna- või paju- niint).¹⁶ Küla vanemast asustusajaloost on vähe teada. Arheoloogiaandmeil võis Lõkova küla kohal asulakoht olla juba hilisneoliitikumis (Setumaa 2009: 34–35). Enne Petseri kloostri asutamist 15. sajandi lõpul läks põhiline liiklustee Irboskast läände ja edelasse, Vastseliina ja Läti peale läbi Pankjavitsa, kus see hargnes kaheks (rahva seas tuntud ka kui Läti tee). Võimalik, et just sel ajal kujunes välja ka Lõkova küla. 17. sajandi keskpaiga Petseri kloostri kirjades on märgitud juba vähemalt 85 Petserimaal asunud setu küla, aga Lõkovat nende seas ei ole (Setumaa 2, 2009: 288–289). Kindlad teated küla olemasolust on seega J. Hurda järgi 1885. aastast (Hurt 1919: 15).

Eesti Vabariigi ajal venepärane külanimi eestistati – 1928. aastast hakkas Lõkova kandma Ojavere nime (RT, 28,104, 638).¹⁷ Nime sai küla selle lähedal paikneva oja järgi, mis hiljem maaparanduse käigus kuivendati. 1944. aastal muudeti külanimi taas venepäraseks – Lõkovo.

¹⁶ Andmed pärinevad tundmatuks jääda soovivalt endiselt Lõkova küla elanikult. Telefonikõne 09.04.2009.

¹⁷ Siseminister T. Kalbuse otsus 11. detsembrist 1928. a Vilo valla külanimede muutmiseks. Peale Lõkovo muudeti veel viie venepärase nimega setu küla nimed: Sokolovost sai Nurme, Gagarinost Virve, Katševost Kalde jne. Seega eestistati Petserimaal kohanimedid juba enne nimede eestistamise propaganda algust.

Küla paikneb umbes viie kilomeetri kaugusel Pankjavitsa (Panikovitši) mõisast ja 3 kilomeetrit kagu pool Pihkva-Riia maanteest. Maastikuliselt paikneb ta Haanja kõrgustiku idaserval (Setumaa 1928: 38, 223).

Iseseivunud Eesti Vabariigis kuulus Lõkova esialgu Pankjavitsa valda, alates 1922. aastast läks see Vilo valla koosseisu (Uuet 2002: 33, 36). Vilo vald koos Irboska ja Senno vallaga kuulus Irboska vallarühma. 1922. a rahvaloenduse andmeil elas seal 6522 inimest, neist setusid 3730 ja eestlasi 495. Kokku moodustasid nad 65% kogu valla rahvastikust (Setumaa 1928: 156). Setude endi ajaloolises haldusjaotuses on kasutatud külakogumite nimetusena sõna *nulk/kolk*, selle jaotuse järgi paigutub Lõkova Keerä/Seeritsä/Leega *nulka* (Hurt 1919: 21). Nõukogude ajal kuulus küla Petseri rajooni Panikovitši külanõukogu koosseisu, kuhu kuulub praegugi.

Nagu mujalgi Setumaal, rajanes Lõkova talude edukus linakasvatusel. Petserimaa lina oli tuntud ja nõutud kaubaartikkel juba tsaariajal.¹⁸ Linamüüki soodustas soodne asukoht Pihkva-Riia kivitee läheduses ning Valga-Võru-Petseri-Pihkva raudtee valmimine 1890. aastatel (Setumaa 1928: 139). Linamüügist teenitud rahaga ehitati uusi taluhooneid.

Kui 1880. aastatel oli Lõkova külas 15 talu (Saron, Kalm 1979: 121), sama palju oli neid ka enne Esimest maailmasõda (EAA f 5392 n 1 s 206 l 271),¹⁹ siis 1921. aastal oli talude arv külas kasvanud 33-ni (EAA f 5392 n 1 s 244 l 10). 1922. aastal, vahetult enne maade kruntimist, ulatus nende arv juba 38-ni (ERA f 3540 n 2 s 302 l 12–15p).

Rahvaarvult oli Lõkova Lõuna-Setumaa Keerä/Seeritsä/Leega nulga suurim küla. 1902. aastal elas siin 189 inimest, 89 meest ja 100 naist (Hurt 1919: 16). 1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel oli külas 40 talundit, külaelanike arv oli enam-vähem sama – 178 inimest (ERA f 1831 n 1 s 3958; f 3520 n 2 s 302; f 1831 n 1 s 1322 l 64). Aja jooksul küla elanikkond vähenes. Eriti palju hakkas

18 Petserimaal linaketramise palavik. – Postimees, 23.08.1935; Anti Lillak. Petserimaa lina tõi palju raha peremeestele. – Setumaa, 20.11.2007.

19 Petseri maakonna daatumita kaart, arvatavasti 1920. aastast, trükitud sõjaväe topograafia osakonnas, koostatud vene 1-verstalise topograafilise kaardi järgi. Külade puhul märgitud talundite arv. Vene sõjaväe topograafide poolt aastatel 1913–1915 valmistatud üheverstalised kaardid olid kasutusel Eesti iseseisvuse algaastatel (Setumaa 1928: 2).

inimesi lahkuma külast kolhooside loomise aegu, paremate elutingimuste otsinguil mindi tööle Petserisse, Pihkvasse, osa perekondi asus elama Eesti NSV-sse. 2008. a elas Lõkova külas üksnes 5 setut.²⁰

Lõkova külas on käinud rahvaluulekogujad, murdeuurijad ja etnograafid. Aastail 1930–1939 viibis Setumaal keeleteadlane Julius Mägiste. Lõkova kujunes tema põhiliseks peatuskohaks Vilo ja Herkova küla kõrval (Mägiste 1957: 167–168). Eesti Rahvaluule Arhiivi stipendiaadina 1938. a kevadel Setumaal rahvaluulet kogunud üliõpilane Ello Kirss on Lõkovat iseloomustanud kui küla, millel olevat Setumaa vanavarakorjajate seas kullaaugu kuulsus. Külarahvas olevat igasuviste korjajatega täiesti harjunud.

[...] *Otsustasin minagi teha oma rännaku sinna töötatud maale. Ehk on minugi jaoks sinna veel midagi jäänud. Ise see Lõkova on suur, hall sumbküla Riia-Pihkva kivitee taga algaval soosel ja lepavõsasel tasandikul. Astun esimesse tallu ja küsin, et kes siin külas mõistavad jutuseid ajada. Pererahvas ei hakka enam uurima, et milleks ja miks. Neile on see kohe juba selge: „Ah vannavarra tahetas. Siih küläh om kül laululiisi (lauljaid)“ (Kirss 1938: 15/18).*

Lõkova külast kirjutati murdetekste üles ka nõukogude ajal. 1965. a käisid Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi töötajad lindistamas Anne Linki ja Patsi Linnat (EKI EMH 817–820). Rahvapärimuses on Lõkova küla iseloomustatud kiilaspäiste meeste (*plesspäade*) külanä (KM ERA II 296, 311 (4) < Setu – Alma Tammeorg (1940)).

Küla kruntimine

Petserimaal valitses vene kogukondlik hingemaa-süsteem. Kuni talude kruntimiseni ei kuulunud maa taluperemeestele, vaid külakogukonnale. Külade ühised põllumaad olid jagatud perekondade vahel, vajadusel jagati neid teatud aja tagant ümber. Ühele perele kuuluvaid põllutükke võis olla mitmel pool laiali kuni paarkümmend (EAA f 2100 n 17 s 91 l 22; Setumaa 1928: 46). Maaharimine oli

20 Vestlus S. Tammikuga 16.07.2008.

algeline ning valitses kolmeväljasüsteem: rukis, suvivili ja kesa (Elu, 12.09.1928; Mark 1957: 164). Võrreldes hingemaa-majapidamist iseseisva majapidamise ehk krunditaluga, hinnati põllutulunduse tasuvust koguni kaks korda kehvemaks (Käsebier 1928: 4). Sellise maakorralduse puudusi on tabavalt kirjeldanud kooliõpetaja, hilisem kirjandusteadlane Daniel Palgi oma mälestusteraamatus „Murduvas maailmas“ (Palgi 1994: 12–13):

[Setumaa – E. N.] *põllupidamine oli vene hingemaa süsteem, mis püüdis liita külarahva kollektiivseks, andis igaühele kitsakese põlluriba siit ja sealt, mida siis veel vahetati, et keegi paremat ei saaks. See põllumajandussüsteem surus inimese vaesusesse. Õigemini: ta võimaldas ju kuidagi elada, isegi teistega koos lõbu teha, kuid ei võimaldanud tööst täit rõõmu tunda, täie pingega ja nupuga töötada, ei võimaldanud jõukaks minna.*

Kuiigi 20. sajandi algul Venemaal vastu võetud uued talurahvaseadused (nn Stolõpini seadused) võimaldasid hingemaid kruntideks jagada ja kogukonna-liikmeil eramaid osta, edenes see Pihkva kubermangus väga visalt (Mark 1957: 164).²¹ Eesti Vabariigi 1919. aasta maaseaduse alusel võõrandati mõisamaad ning loodi tuhandeid uusi talusid. Lõkova külas oli 1920. aastate algul eramaad 19 dessatiini ja 76 ruutsülda ning hingemaa 453 dessatiini ja 76 ruutsülda (ERA f 3540 n 2 s 302 l 11–11p). Külaelanikele kuulus maast mõtteline osa, mida edaspidi arvestati ka maade kruntimisel. Eramaaomanikke oli kokku 34, see oli jagatud 171–180 osaks, millest igale peremehele kuulus 2–16 osakut. Eravalduse moodustasid lõiked (*otrezõ*) lähikonna niitudelt (ERA f 3540 n 2 s 302 l 187–188, 12–13p). 1921 kinnitati igale peremehele jagatava maa suurus vastavas dokumendis – *prigovor*’is (ERA f 3540 n 2 s 302 l 2–3, 8–8p). Veebruaris 1922 otsustasid peremehed kogukonna maad kruntida ning sama aasta lõpuks olid kõik Lõkova maad jagatud (ERA f 3540 n 2 s 302 l 14–15). 486 hektarist jagatavast maast oli suur osa põllumaa, kokku 188 ha, mis moodustas 38,5%. Heinamaad oli 63 ha (13%), õueaiamaad 17 ha (3,5%), metsa 97 ha (20,5%) ja võsastikku 14 ha (2,9%). Suhteliselt palju maad oli karjamaa ja raiesmiku all – üle 63 ha ehk 13,1%. Ehita-

21 Oma kogemustest Pihkvamaal maamõõtjana töötades on kirjutanud luuletaja Artur Adson oma mälestusteraamatus „Ise idas – silmad läänes“ (Vt Mark 1957: 164).

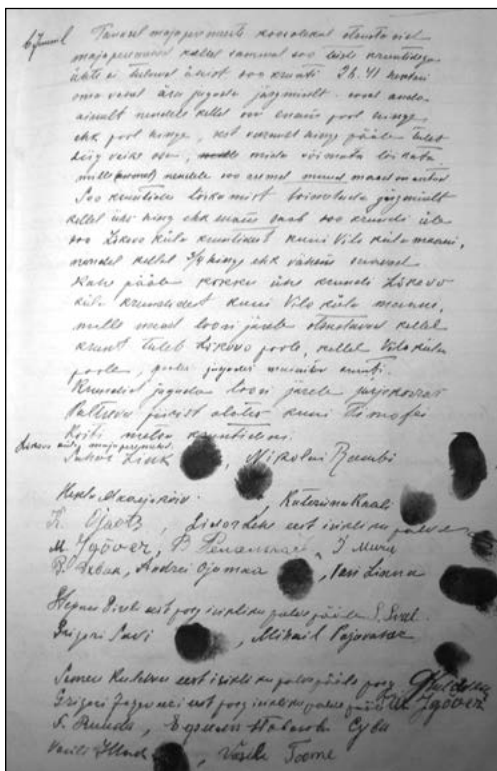
tava koolimaja jaoks planeeriti 0,5 ha (ERA f 3540 n 2 s 302 l 84, 181).

Suvivili tuli kruntimisjärgsel aastal maha külvata veel endisele maale, rukist pidid peremehad saama külvata aga juba oma uuele maale (ERA f 3540 n 2 s 302 l 126).

Maajagamise otsusele olid alla kirjutanud 31 talupidajat: Vassili Liivapuu, Sahar Link, Matvei Toom, Vassili Raudik, Jegor Roosioja, Andrei Ojamaa, Osip Roosioja, Jekaterina Kaal, Fekla Maarjakõiv, Stepan Tsirel, Matrjona Ojasoo, Jefim Suvi, Vassili Rimmelgas, Semjon Kuldvee, Timofei Koit, Feodor Ruuda, Nikolai Liiv, Grigori Jõgeveer, Grigori Savi, Kusma Tammik, Mihail Pajavaher, Feodor Oras, Timofei Ojaots, Ivan Virvekuus ja Roman Ehvik. (ERA f 3540 n 2 s 302 l 100–100p).

1923. aasta lõpuks oli küla ühismaa krunditud, välja arvatud tükk samblasood (üle 24 ha), ning kõik krundipiirid looduses tähistatud. Nagu õuemaade kruntimine, pidi ka soomaa tükeldamine jätkuma 1923. aastal. 1923. a suvel sai valmis ka küla kruntide plaan (ERA f T-3 n 16 s 66) ning maakorralduse kava (ERA f 3540 n 2 s 302 l 178–181p). Kokku kuulus külas maaomanike ringi 68 isikut (ERA f T-3 n 16 s 66; f 3540 l, 147, 193).

Maakorralduskavas määrati ära ka külakogukonna ühisvalduste edaspidine kasutamine. Külateid, nii vanu kui ka rajatavaid uusi, oli peremeestel õigus kasutada sõiduks ja karjaajamiseks, nende korrashoid jäi külakogukonnale. Peremeestel, kes olid oma endised õueaiamaad (ussaiad) krundile minnes maha jätnud,

Väljavõte küla maajagamise otsusest.
ERA f 3540 n 2 s 302 l 123.

oli õigus neid kasutada veel 3 aasta jooksul, kui nad andsid uutele omanikele samaväärsed maatükid oma krundil. Linakasvatuse olulisust kinnitab asjaolu, et Vassili Hillaku krundile jäävates linaleoaukudes (linahaudades) oli kõikidel küla peremeestel ka edaspidi õigus oma linu leotada ning samale krundile uusi linahaudu juurde kaevata (ERA f 3540 n 2 s 302 l 181p).

Uued pere- ja talunimed

Lisaks taludele said ka seni isanimest tuletatud venepäraseid perekonnanimesid kandnud peremehed eesti (kohati ka setu) nimed. Seni oli Setumaal kasutatud venepäraseid isikunimesid, kus nimi koosnes ees- ja isanimest. Perekonnanimeks oli isanimi, millele lisati venepärane lõpp. 1921 võttis valitsus vastu seaduse Petserimaa ja Narva taguste valdade elanike perekonnanimede kohta (RT 21, 26, 21), mille järgi seal alaliselt elavad Eesti kodanikud, kel puudus perekonnanimi, pidid määratud tähtajaks selle endale võtma.²² Valdades ja Petseri linnas moodustati siseministeeriumi esindajate juhtimisel kolmeliikmelised nimekomisjonid. Petserimaal töötasid komisjonid 19. septembrist 29. detsembrini 1921, andes kokku 50 234 isikule 8654 perekonnanime (Alender, Henno, Hussar, Päll, Saar 2002: 9). Ka Lõkova külas muudeti perekonnanimesid. Nii sai Nazarovist Link ja Ojasoo, Ivanovid muutsid oma perekonnanime mitmeti – neist said Rambid, Toomed, Tammikud, Savid ja Rahuelod, Grigorjeviteist said Halliküla ja Liivapuu, Fominist Maarjakõiv, Feodorovast Kaali, Timofejeviteist Ojaots ja Lehe, Timofejevast, Vassiljevast ja Aleksejevist Koit või Jõgeveer, Stepanoviteist Vosnessenski-Rull ja Rummelgas, Ossipovist Roosioja, Sidorovist Oras, Mihhailovist ja Iljinist Muru, Jegorovist Virvekuus, Gavrilovist Kaja, Sergejevist ja Nikitinast Ehvik, Filippovist Kanep, Mihhailovist Ojamaa, Pavloviteist Linna ja Sirel, Terentjevist Pajavaheer, Grigorjevast Neeme, Filippovist Raudik, Jakovlevist Liiv, Iljinist Ruuda, Pavlovist Suvi, Fedotovist Hillak ning Ignatjevist Prants. Sageli võtsid vennad endile erinevad liignimed: näiteks vendadest Semjonist ja Grigorist soovis üks edaspidi olla Kuldvee ja teine Hõbeoja (ERA f 3540 n 2 s 302 l 193). Arvatavasti sai perenimesid ise valida,

²² RT 1921, 26, 21.

võimalik ka, et neid soovitasid nimekomisjon. Perenime Pajavaheer saamisloost arvas Lõkova elanik Tammiku Tepo, et see käis lihtsalt: peremees mõtles, mis nimi võtta, vaatas õues akna (*paja*) taga kasvavat vahtrapuud ja nimi oligi valitud.²³

Eestipäraseid nimesid hakkasid pärast kruntimist kandma ka Lõkova talud: Kopli, Kõo, Sarapuu, Mäe, Luiga, Kadaja, Pihla, Piiri, Aia, Silmuse, Paistu, Rebase, Leova, Oina, Kuuse, Majaka, Pedaja, Toome, Ala, Kivi, Teedo, Nurga, Soo, Paiu, Rehe, Sulengu, Vana, Loomasaare, Oja, Kingo, Veere, Vanaraotu, Pliidimäe, Väike-Ruuda, Palande, Saare. Vaid kahele talule jäid esialgu venepäraseid nimesid: Osipovo ja Krõbanova, 1939. aastaks olid need muudetud vastavalt Põlluks ja Kaivuks. Talu nimi võis tuleneda selle asukohast mingi loodusobjekti suhtes, nagu puud (Kuuse, Sarapuu, Kõo, Pedaja jt), jõgi (Ruuda), pae- või lubjakivi murdmise koht (*pliithavva/-mäe* > Pliidimäe), aga viidata ka selle vanusele, nagu Vana, Rehe või Vanaraotu. Viimane võis tähendada kunagisele metsaalale rajatud talu (mets raiuti maha) või kirvega raiutud palkidest taret.

1939. aastaks olid mõned talundinimed uuesti muutunud: Sarapuu talu talust oli saanud Oksa, Oina talust Kallaste, Toome talust Pähna, Paiust Paju, Krõbanovast Kaivu, Paistust Ruuda ja Osipovost Põllu (ERA f 1831 n 1 s 1322 l 64–65; f 3540 n 2 s 303 l 135–145). Juurde olid tulnud mõned metsakinnistud: Nurme, Metsa ja Mäe. Mõne talundi puhul võis ühe nime all olla kaks talu (isa ja poja oma) või koguni kolm, kui vennad olid abiellumise järel rajanud uue kodu hooned samale kinnistule (ERA f 1831 n 1 s 3958 talundilehed nr 10–11, 28–29, 7–9).²⁴

Küla Eesti Vabariigi lõpuaastatel

1939. a põllumajandusloenduse andmeil oli Lõkova külas 40 talu.²⁵ Neist enamiku moodustasid alla 10-hektarised väiketalud, mida oli kokku 24, moodustades seega

23 Vestlus Stepan Tammikuga (snd 1925) 17.07.2008.

24 Näiteks Kopli talul olid kinnistuomanikeks vennad Fjodor ja Daniel Link, Pliidimäel Ivan ja Nikolai Liiv, Vanaraotul Grigori, Fjodor ja Timofei Raudik.

25 Andmed tuginevad 1939. a põllumajandusloenduse andmetele (ERA f 1831 n 1 s 3958). Vt Riigi Statistika Keskbüroo 1939. a põllumajandusloendus. Vilo vald, XIV loendusjaoskond. Vilo valla talundilehed ja kokkuvõtted nende kohta. Talundilehed nr 10, 11, 24, 4, 6, 26, 13, 28, 56, 27, 29, 12, 9, 34, 14, 20, 5, 21, 3, 18, 8, 22, 15, 25, 54, 2, 17, 53, 33, 16, 7, 44, 23, 42, 41, 55, 19, 31, 30, 1 (järgnevus on esitatud vastavalt talundilehete paiknemisele säiliku ümbrikes). Lõkova külas toimus põllumajandusloendus 8.–28. juunini 1939 (ERA f 1831 n 1 s 1344 l 64).

60% kõigist majapidamistest.²⁶ 10–20 ha suurusi talusid oli külas kokku 11 (27,5%), 20–30 ha suurusi vaid 4 (10%). Ainus suur talu, millel haritavat maad 30–40 hektari ümber, oli Leova. Seega valitses ka Lõkovas nagu mujalgi Petserimaal väikemaapidamine, kus alla 10-hektarised väiketalud moodustasid 71% (Lõuna 2003: 40).²⁷ Siiski oli Lõkovas Petserimaa keskmisest talust (12 ha) suuremaid majapidamisi veidi rohkem kui mujal (ERA f 1831 n 1 s 3958).

Talupidamiste suurus 1939. a

Maad (ha)	Talupidajaid	%
1–5	11	27,5
5–10	13	32,5
10–20	11	27,5
20–30	4	10
30–40	1	2,5

Eesti Vabariigi lõpuaastateks olid krunditalud kosunud, kasvatati põhiliselt teravilja, lina, samuti kartulit ja köögivilja. Jõukamates taludes müüdi peale pörsaste ka suuremaid loomi ning turustati ka võid. Põllumajandusloenduse andmeil oli külas eelmisel aastal müüdud talusaadusi järgnevalt: 5541 kg lina, 849 kg rukist, 359 kg otra, 160 kg kaera, 819 kg kartuleid ja 210 kg võid. Loomadest oli müüdud 9 veist, 3 hobust, 2 lammast, 19 siga ja 117 pörsast (ERA f 1831 n 1 s 3958). Rohkesti oli külas viljapuid, eriti palju kirsi- ja pirnipuid. Vanaraotu talus (Fjodor Raudik) oli õunapuid kokku koguni 30. Oli ka väga noori õunaaedu: Kopli talu peremees Daniel Link, kelle elumaja oli valminud 1936. a, oli 1938 istutanud aeda 20 puud (ERA f 1831 n 1 s 3958, talundilehed nr 2, 8).

Teraviljast kasvatati kõige enam rukist ja otra. Lina kasvatati paljudes taludes, selle all oli keskmiselt kuni pool hektarit. Nurga talu peremees Andrei Ojamaa oli lina külvanud 25% põllumaale. Aasta jooksul oli ta linakiudu müünud 638 kg (ERA

²⁶ Nendest 1–5 ha suurusi talukohti oli kokku 11 (27,5%) ja 5–10 ha suurusi 13 (32,5%).

²⁷ Kuni 10 ha suurused väiketalud moodustasid Petserimaal enamiku ka 1925. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmetel (Petseri 1931: 9; 1929. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmed: 30).

f 1831 n 1 s 3958, talundileht nr 25). Aiandusest, eelkõige köögiviljast, said siinsed väiketalunikud oma peasissetuleku. Eriti rohkesti kasvatati sealkandis sibulat ja kurki (Setumaa 1928: 79). Lõkova külas kasvatati 1938.–1939. a köögiviljadest kõige enam kapsast ja sibulat, samuti ka kurki ja porgandit ning viies talus toma- titaimi. Mesilastepidamine, mis oli Petserimaal 1920. aastail kõrvalise tähtsusega (Setumaa 1928: 79, 210), polnud ka Lõkova külas kuigi levinud – mesilasi peeti vaid kolmes talus. Ainult Leova talus oli mesindus paremal järjel, seal peeti koguni 21 mesilasperet (ERA f 1831 n 1 s 3958, talundilehed nr 10, 20, 1).

1939. a põllumajandusloenduse andmetel elas Lõkova külas 178 elanikku. 40 taluomaniku seas oli 38 meest ja 2 naist. Valdava osa taluomanike sissetuleku andis talupidamine, mõned teenisid lisa päevatöolistena teistes taludes, kahes väiketalus tehti õmblustööd (ERA f 1831 n 1 s 3958, talundilehed nr 15, 6, 24–25, 27, 4, 10–11). Vanuselisel olid enamik (70%) talupidajaist noored ja keskealised.²⁸ Vanimad taluperemehed olid 77-, noorimad 27-aastased, enamik olid kirjaoska- jad. Koolihariduse olid nad saanud valdavalt Pankjavitsa vene algkoolis, nooremad Ojaveres, üks Jaaska algkoolis. Küla elujõulisusest annab tunnistust alla 8-aastaste laste rohkus: 1939. a suvel oli neid kokku 26 ehk 15% külaelanikest.

Küla elumajad ja muud hooned

Lõkova küla vanemate elumajade arhitektuuri kohta on vähe andmeid. 2008. a väli- töödel nähtu kinnitab varasemaid tähelepanekuid: kõik küla talud on avatud õue- dega, elumajad nn alevi tüüpi. 1970. aastail mäletasid vanemad inimesed, et külas oli 19.–20. sajandi vahetusel olnud teisiigi kinnise õuega talusid peale Vana talu (Saron, Kalm 1979: 22). Arvatavasti hakkasid sellised hooned vähehaaval kaduma 1920. aastate keskel, pärast maade kruntimist. Ilmari Manninen (1925: 3) on väitnud:

Maa kruntidesse jagamine on põhjuseks, mis pärast paljud kolivad külast välja ja seavad hooned uuele kohale üles oma heaksäränagemise ja tarviduse, mitte enam nii suurel määral kui enne traditsiooni järgi. Mitte ainult talude põhiplaani ei muudeta, vaid ka arhitektuuri ja ruumide sisseseadet.

²⁸ Nendest 11 peremeest olid kuni 40-aastased ja 17 vanuses 40–50 aastat.

Kahtlemata soodustas uute taluhoonete ehitamist ka võimalus saada pikaajalist ehituslaenu. Vastavalt maakorraldusseadusele oli maavaldajail, kes asusid uuele eluasemele, õigus saada riiklikku ehituslaenu ja metsamaterjali asunikega ühisel alusel (RT, 26, 23, §-d 1–8). Eriti hoogustus uute elumajade ja lautade ehitamine Setumaal aastatel 1919–1923. Kõigist taluhooneist ehitati Eestis tervikuna sel perioodil üle 9%, Setumaal seevastu pea kaks korda rohkem – ligi 17%. Enne 1909. a ehitatud elumaju või lautu oli Setumaal samuti vähem kui Eestis tervikuna (vastavalt 42% ja 55%).

1929. a oli Vilo vallas (mille koosseisu kuulus ka Lõkova) kruntimine suures osas lõpetatud: 1210 talu hulgas oli 1047 krunditalu. Taluhooneid oli kokku 6452, neist elumaju 1368.²⁹ Maareformile järgnenud 10 aasta jooksul (1919–1929) ehitati vallas palju uusi elumaju ja lautu, mis moodustasid 43% kõigist hoonetest. Enne 1909. a ehitatud elumaju ja laudahooneid oli vallas 40,6% (1929. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmed: 204–205).

Küla varasemaist hooneist on pildimaterjali vähe säilinud.³⁰ Mõningaid ülesvõtteid on talletatud Eesti Rahva Muuseumi fotokogus.³¹ Näiteks I. Manninen kasutas enda tehtud Miko Liiva Pliidimäe talu karjaõue ehk *tahra* trepi pilti oma setu ehitisi käsitlevas uurimuses (Manninen 1925: 80; ERM Fk 443: 27). Teine I. Mannineni foto kujutab Lõkova küla ühe talu roigastest lāngtara (Setumaa 1928: 49, joonis 10; ERM Fk 443: 45). Etnograafiliste jooniste kogus leidub üks talu plaan, millest tuleb juttu Vana talu käsitlevas peatükis (ERM EJ 47: 38).

1939. a põllumajandusloenduse materjalid sisaldavad andmeid ka taluhoonete kohta (ERA f 1831 n 1 s 3958). Elumajad olid Lõkovas enamasti väikesed üheruumilised hooned, mõnes oli ka kaks ning üksikuis kolm ruumi. Tähelepanu vāārib tōik, et 1930. aastate teisel poolel kaeti paari uue elumaja katus õlgedega. Eluhooned ehitati tavaliselt palkidest, uued laudad enamasti palkidest ja kivist.

29 Ostutalusid oli 58, ostutalumaadel paiknevaid renditalusid 7 ja asundustalusid 5. Kruntimata ehk hinge-maa-talundeid oli üksnes 93.

30 Lõkova külas on pildistanud 1953. a Oja talu (perekond Tammik) ja Vanatalu (perekond Neeme) hooneid ning Tammiku pere inimesi fotograaf U. Rips (ERM Fk 1194: 169–185); 1976. a on Vanatalu hooneid pildistanud L. Lepp (ERM Fk 1776: 1–14).

31 ERM-is olen otsinud elektroonilisest KVIS-i kataloogist ja paberkanjal kataloogist järgi otsisõnadega „Lõkovo“, „Lõkova“ ja „Ojaverē“. Kasutasin ka otsisõna „Setumaa“, mille tulemused on läbi vaadatud külade kaupa.

Enne 1929. aastat ehitatud hoonete vanuse kohta täpseid andmeid ei ole. Aastatel 1930–1938 ehitati külas kokku 7 elumaja, neist 5 olid ehitatud lahkhoonena, 2 koosehitisena (ERA f 3540 n 2 s 302, talundilehed nr 16, 8, 24, 12, 23, 11, 14). Viis elumaja (Kuuse, Kopli, Vanaraotu, Aia ja V. Ojaotsa Piiri talu) olid ehitatud väiketalunikud (maad kuni 10 ha), kaks (Rebase, G. Ojaotsa Piiri talu) 20–30-hektarilise talu pidajad.

1930. a Rebase talu (omanik Semjon Roosioja), palkhoone, pilpakatusega, 2 tuba, 27,3 m²;

1932. a Vanaraotu talu (Feodor Raudik), puust hoone, pilpakatusega, 1 tuba, 41 m²;

1933. a Piiri talu (Vassili Ojaots), palkhoone, õlgkatusega, 1 tuba, 31 m²;

1935. a Kuuse talu (Dimitri Virvekuus), palkhoone, õlgkatusega, 1 tuba, 40 m²;

1936. a Piiri talu (Gavril Ojaots), palkhoone, õlgkatusega, 1 tuba, 54 m²;

Kopli talu (Daniel Link), palkhoone, laastukatusega, 1 tuba, 20 m²;

1938. a Aia talu (Nikolai Lehe), palkhoone, õlgkatusega, 1 tuba, 41 m².

Lautu ehitati samal ajavahemikul 11, neist 7 olid rajanud väikemaapidajad, 2 keskmised ehk 10–20-hektariliste talude pidajad, ühe 20–30-hektarilise talu pidajad ja ühe 30–40-hektarilise talu pidaja (ERA f 3540 s 2 n 302, talundilehed nr 16, 29, 53, 8, 24, 1, 13, 19, 23, 11, 14). Väiketalulautade pindala oli 18–45 m², oli ka ruumikamaid kivilautu pindalaga oli 63 ja 90 m² (ERA f 3540 s 2 n 302, talundilehed nr 22 ja 10). Küla suurima talu Leova 1934. a valminud kivilaut oli 145 m² (ERA f 35402 n 2 s 302, talundilehed nr 53, 16, 55, 1). Kiviseintega lautu oli 2, kivist ja puidust 3, kivist ja savist 1 ning puidust 5. Katused olid kaetud laastudega 2-l, pilbastega 7-l ja õlgedega 2 laudal.

1929. a olid 71,1% Setumaa elumajadel ja lautadel õlgkatused³², naabermaakonnas Võrumaal aga vaid 3,6% (1929. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmed: 202–205). Kuigi võiks eeldada, et seda materjali kasutasid vanemad, seega konservatiivsemad, vaesemad või kirjaoskamatud taluperemehed, pole see nii. Näiteks pani 33-aastane Aia väiketalu peremees Nikolai Lehe, kes oli lõpetanud kohaliku algkooli, 1938. aastal elumajale õlgkatuse. 1936. a ehitas

32 Enam kui Setumamaal kasutati õlge katusekattematerjalina Saaremaal (85,7%) ja Läänemaal (79,9% hoonetest). Vt 1929. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. Vihk 1. Tallinn, 1930, lk 192–195.

Piiri talu õlgkatusega elumaja. Trepil perenaine Anna Ojaots.
U. Rips. 1952. ERM Fk 1194:11.

10–20 ha suuruse Piiri talu peremees Gavril Ojaots (45 a) vana elumaja juurde uue ja ruumikama (54 m²), kuid ka sellel on katusekatteks õlg (ERA f 3540 n 2 s 302, talundilehed nr 14, 23). Õlgkatuste kohta on J. Hurda jaoks 20. sajandi algul Setumaal üleskirjutusi teinud Jaan Sandra. Igal jõukamal setu perekonnal olevat olnud kaks tuba maja kummaski otsas, mille vahel võorus (*seenine*), mida võis pidada peaaegu kolmandaks toaks. Parematel aegadel olevat nõukam ja jõukam mees ikka maja teise otsa tare teinud, kuid jätnud samblaga tihendamata, et hoone seistes mädanema ei läheks. Tarele pandud ka õlgkatust ja see seisis nõnda seni, kuni perekond laienes ja eluruumi järele tekkis vajadus. Siis olevat hoone lahti võetud ja uuesti üles laotud, samblaga tihendatud (*sammõldatud*) ja uus õlgkatust pandud. Aastaid seisnud katuseõled aga olevat olnud hea põlluväetis, seda hinnatud sõnnikust paremaks. Jõukamad mehed olevat iga 10 aasta

järel õlgkatuse uue vastu välja vahetanud (H II 70, 579/80 (4) < Setu – J. Sandra. Setukeste vana tarkus. Maja ehitamisest).

Külakool

Juba 1850. aastatel oli Riigimaade Valitsus asutanud Setumaale mõned rahvakoolid, mis paiknesid Petseris, Irboskas ja Pankjavitsas. Koolid olid kolmeklassilised, õppeaineteks vene keel, usuõpetus, arvutamine ja laulmine. Hiljem muudeti need semstvokoolideks, 1879. a rajati semstvokool ka Pankjavitsa. Algul tegutses see mõisahoones, 20. sajandi esimesel kümnendil lasi mõisapidaja ehitada eraldi koolimaja (Setomaa 1928: 88). Pankjavitsa koolis käisid tõenäoliselt ka Lõkova küla lapsed kuni 1919. aastani, mil ka külas kohapeal hakkas tööle eestikeelne kool (ERA f 1108 n 13 s 359 l 1). See paiknes talumajas, klassiruumiks oli madal väikeste akendega tuba. Õpilasi oli kokku 50, üks õpetaja andis tundi kahele klassile. Koolil puudusid õppevahendid, ei jätkunud ka küttepuid, külakogukond oli toetanud kooli üksnes koolilaudadega. Kehvad oli ka õpetaja elutingimused: tema kasutada olev elutuba oli vaid 3,5 m pikk ja 1,5 m lai.³³

Uue koolihoone ehitamine võeti plaani juba 1920. aastate algul. Kuna külale käis uue koolimaja ehitamine üle jõu, vallal endal aga puudus maa haridus- asutuse rajamiseks, otsustas kogukond kinkida Vilo vallavalitsusele „igaveseks omanduseks, päranduseks ja tarvitamiseks“ koolimaa krundi (ERA f 3416 n 5 s 14924 l 16). 1930 sõlmiti Ojavere koolimaa kasutamiseks „kodune kingitusleping“ külakogukonna esindaja Vassili Liivapuu ja Vilo valla esindaja Bernhard Marksoni vahel (ERA f 3416 n 5 s 14924 l 19). Uus koolihoone valmis 1934. a suvel. Tagasihoidlikus palkseinte ja laastkatusega majas oli vaid üheruumiline klassituba põrandapinnaga 60 m². Ruumi kõrgus oli 2,72 meetrit, küljeseinas paiknes kolm ja otsaseinas kaks akent. Hoonel oli ka pisike laudadest eeskoda, käimla paiknes õues. Koolil ja Vilo vallavalitsusel oli ka õigus pidada majas koosviibimisi ja pidusid (ERA f 1108 n 13 s 359). Kooli kasutuses oleval maa-alal kasvatati teravilja (0,5 ha) ning kartulit (80 m²), vähemal määral ka köögivilja: kapsast, kurke, sibulat,

33 Petserimaa viletsatest koolioludest. – Petserlane, 17.09.1920.

Vanatalu elumaja koos karjajaõue (vasakul) ja puhasõue väravaehitiseaga.
H.-L. Paiken. 1979. EVM N 263:4.

porgandit ja sigurit. Ei puudunud ka viljapuuaed 20 noore õunapuu ja eri liiki marjapõõsastega. Paraku jääb selgusetuks, kas tegemist oli osaliselt haritava kooliaia või külakogukonna väljarenditava maaga (ERA f 1831 n 1 s 3958 l 1). Ojavere Algkool olevat edasi tegutsenud ka nõukogude ajal. Kool suleti 1960. aastate lõpul või 1970. aastate algul. Koolimaja pole säilinud.³⁴

Vanatalu ja selle elanikud

Vana talu (Vanatalu) sai oma nime kruntimise käigus. Nime valik viitab talu põlisusele. Enne kruntimist kutsuti majapidamist peremehe nime järgi Kriisa (setu mugandus peremees Grigori nimest) taluks. Tegemist oli jõuka taluga (ERM EJ 47: 38).³⁵ Õuekompleks oli planeeringult venepärane, kolmerealine suletud õu

³⁴ Teated Lõkova küla elanikult Aleksander Lingilt (snd 1963) 16.07.2008.

³⁵ J. Kliimandi joonistus, 1912.

koos väravaehitise, mis oli säilinud veel 1970. aastatel. 3 rida hooneid – laut, elumaja ja ait – olid otsaga külatänavale poole. Väidetavalt olevat Lõkovas olnud teisi selliseid vana vene moodi planeeringuga õuesid. 20. sajandi algul elas talus peremees Grigori, kellel oli 5 tütart ja 2 poega (Vassil ja Petra). Talu viimane omanik Aleksandra Neeme (1923), kes taluhooned muuseumile müüs, oli üks talu miniatest. 1920. aastatel oli talus olnud koguni 4 hobust ja umbes 10 lehma, peeti ka sigu ja lambaid. Hobused olevat olnud üle küla tuntud ja head, nendega käidi läbi kõik paigad Petseri, Pihkva ja Riiani. Eesti ajal olevat peremees pidanud ka poodi, muuseumi on toodud kunagise poe silt (Saron, Kalm 1979: 121–123).

1939. a oli Vanatalul põllumajandusmaad 25,83 ha, sellest põllu- ja aia- maad 12,32 ha. Kokku oli maad koos metsaga 29,13 ha, seega oli talu küla suurimaid.³⁶ Talumaad paiknesid viies maaüksuses, lisaks Vanatalu krundile on märgitud Neemedele kuuluvatena veel Loomasaare ja Metsa nimelised kinnistud (ERA f 1831 n 1 s 1322 l 64).

Talus elasid peremees Aleksander ja perenaine Ustja (Ustinja) Neeme. Mõlemad olid loenduse ajal 48-aastased. Peres juures elas kaks täiskasvanud poega, 22-aastane Nikolai ja 18-aastane Aleksei, ning kaks alaealist last: 15-aastane Vassili ja 12-aastane Jaan. 22-aastane tütar Olga oli abiellunud taluperemehe pojaga ja elas omaette. Peremehel olid välitöödel abiks kolm vanemat poega, noorem käis karjas. Perekonnapäev Aleksander oli iseseisvalt talu pidanud 22 aastat. Koolihariduse oli ta saanud Pankjavitsa vene algkoolis (ERA f 3540 n 2 s 302, talundileht nr 31). Ilmselt oli ta tulnud koduväiks, sest naine Ustinja, keda neiuna kutsuti isa järgi Grigori Ustja, oli maade kruntimise ajal taluomanike nimekirjas (ERA f 3540 n 2 s 302 l 2–3). Vanatalu perenaine oli külas väheseid omaealisi kirjaoskajaid naisi. Eesti Rahva Muuseumi kogus on soome etnograafi Armas Otto Väisaneni foto Lõkova küla neiust Grigori Ustjast, pildistatud 1914. a (ERM Fk 350: 21 ja Fk 1063: 20). Tegemist on Ustinja Neemega, kelle nime on fotograaf märkinud nii nagu tollal kombeks: neiused ja noorukeid kutsuti isa nime järgi. Pildil on Vanatalu tulevane perenaine arvatavasti 21–22-aastane, sest teada on, et ta

36 ERA f 3540 n 2 s 302, talundileht nr 31.

Ustinja Neeme neiuna.
A.-O. Väisanen. 1914. ERM Fk 1065: 20.

sündis 1892. aastal (Saron, Kalm 1979: 194).³⁷ Teisel fotol (ERM Fk 350: 126) on U. Neeme (vasakult teine) koos teiste küla noorikutega. Kuna tema esiklapsed olid sündinud kas 1916. või 1917. aastal, siis abiellus ta arvatavasti 1915–1916. Ustinja Neeme surmaaeg on teadmata.

Kõik Vanatalu hooned olid ehitatud enne 1929. aastat, need paiknesid viies ehitusüksuses (ERA f 3540 n 2 s 302, talundileht nr 31). Elumaja oli ehitatud umbes 1877. aastal (ERM EJ 47: 38).³⁸ Hoonekompleks oli aastakümnete jooksul säilinud üsna muutumatusena. 1979. a kirjelduse järgi koosnes taluõu kahest osast: vära-vaehitisega ja hoonetega piiratud suletud õuest, lauda ja elumaja vahelist umbes 8 m laiust karja-

õue nimetati *tahr* ning elumaja ja kõrvalhoone vahelist puhasõue *moro*. Taluõu lauda ja *tahraga* paiknes põhja pool, elumaja ja puhasõu lõunas. Elumajast teisel pool *moro* asetsesid reas kõrvalhooned: ait, varjualune (*var`oalone*) ja küün – kõlgus (*kõlg`s*). Aidaga ühel joonel olevat kunagi olnud ka sepikoda. Õuealast ida pool asus rõhttarga piiratud *uiboaed* ja kartulimaa. Aia lõpus olevat varasemal ajal paiknenud rehi (Saron, Kalm 1979: 124). 1912. a joonisel (ERM EJ 47: 38) on märgitud, et rehi asus siiski külast väljas. Küll aga oli elumaja puhasõue vas-

37 Perepoeg Jaan Neeme (snd 1927) teade Juta Saronile 1979. a.

38 J. Kliimandi 1912. a joonistusel on mäрге: „Jõuka setu talu. Kriisa talu. 1912. a. Ehitatud 35 aastat tagasi.“

taspoolel varem kaks aita, mis paiknesid kummalgi pool varjualust. Kõrvalhoonete rida kulges edasi õunaaia poole. Aida kõrval olid veel tall ja küün e kõlgus. Kaht viimast polnud 1970. aastate lõpuks enam säilinud nagu lauda idapoolse otsa juures paiknenud varjualust ja kõlguseid.

Nii elumajal kui ka kõrvalhoonetel olid algul õlgkatused, mis aja jooksul asendati laastkatustega. Lauda katus oli 1970. aastate lõpuks osaliselt lagunenenud ning võimalik oli näha kaheksagust katusekattematerjali – õlge ja laastu (Saron, Kalm 1979: 178). Noorima perepoja Jaan Neeme (1927) teadetel oli talu laut ehitatud juba enne ta ema sündi (1892), õlgkatus olevat hoonel olnud veel aastatel 1952–1953 (Saron, Kalm 1979: 194). Seevastu sama küla elaniku Paraskevja (Patsi) Linna (1900) andmetel olevat talu kivilaut ehitatud hoopis hiljem, 1905.–1910. a paiku, varem olevat samal kohal paiknenud puulaut (Saron, Kalm 1979: 125).

Elumaja (*tarõ*) oli planeeringult venepärane, kolmeruumiline hoone koosnedes 2 tarest ja nende vahel paiknevast peaaegu sama laiast kojast (*seenine*). Hoone oli ehitatud ümaraist, koerakaelanurgaga ühendatud männipalkidest. Hoone alusmüür oli lubimördiga seotud maakividest, vahel väiksemad kivililud. Seenise keskosas, ukse ees oli tuulekoda, trepp (*repp*) (Saron, Kalm 1979: 125–126, 129). Vasakpoolne tare oli algselt elutuba ja parempoolne puhastuba (ERM EJ 47: 38)³⁹, millel olid 4 ruuduga aknad.

Hiljem, kui noorpere jaoks eraldati eluruumiks puhastuba (vanapere ise jäi elutuppa), olevat nad loobunud ühise trepi kasutamisest ja ehitanud endile eraldi sissekäigu. Selleks ehitati parempoolse tare *moro*-poolse küljeseina sisse 1950.–1960. aastate vahetusel uks ning raiuti setu tarele ebatüüpiliselt suur aknaava. Eraldihoidmise põhjuseks olevat arvatud minia ja poja halba läbisaamist vanapaariga (Saron, Kalm 1979: 131).

Mõlemas tares olevat algusest peale olnud ahi ja pliit, Setumaal 19. sajandil tavaline suitsutare oli selles talus tundmatu. Tarede otstarve tõenäoliselt aja jooksul muutus: kui 20. saj algul oli puhastoaks parempoolne tare, hiljem, pere laienedes ja allpere tekkides kujundati tänavapoolne tare õhukeste vaheseinte abil

39 J. Saronile 1979. a antud teadetes on nimetatud taresid vastupidi: külaliste tare oli vasak- ehk tänavapoolne tuba, pere igapäevase elamise jaoks olevat olnud parempoolne tare, nn vanatare (Saron, Kalm 1979: 144, 148–149).

kaheks toaks ja köögiks. Esimesest ruumist kujunes pühasenurgaga puhastuba, tagumises toas paiknesid magamisasemed (Saron, Kalm 1979: 148). 1939. a põllumajandusloenduses on ekslikult märgitud Vanatalu üheruumilise hoonena, mis võis tuleneda loendaja pealiskaudsusest või kiirustamisest (ERA f 3540 n 2 s 302, talundileht nr 31).

Põllumajandusloenduse andmed annavad ülevaate ka Vanatalu majapidamisest. Loomi oli talus rohkesti: hobuseid oli 2, mõlemad üle 3-aasta vanused märad, lüpsilehmi kokku 4, veistest oli veel 2 lehmmullikat ja 1 vasikas. Sigu oli kokku 3, 1 neist alla 6-kuune. Lambaid oli kokku 6, neist pooled olid talled. Kodulindudest oli 9 kana, kukk ja 3 hane. Teraviljadest kasvatati rukist (1,25 ha), nisu (0,50 ha), otra (1,0 ha), kaera (2,3 ha), vähesel määral (0,2 ha) ka söödahernest. Kartulimaad oli 1 hektar, lina all oli 1,5 hektarit. Köögivilja ja muude kultuuride all oli võrdselt 0,1 ha. Köögiviljadest kasvatati kõige enam kapsast (100 m²), kurke (20 m²), sibulaid (9 m²) ja porgandeid (3 m²). Osa maast oli jaanikesa all (1,5 ha), osa söötis (1,0 ha). Külvikorda talus ei kasutatud. Peale laudasõnniku kasutati kunstväetisi, superfosfaati. Masinriistadest oli 2 ühesahalist hobuatra, 1 vedruäke ja 1 käsikoorelahutaja. Teravilja polnud loenduse-eelsel aastal müüdud, küll aga loomi: 10 pörsast, 2 lammast, 2 vasikat. Lisaks 80 kg lina ja 16 kg võid. Pere omatarviduseks oli aasta jooksul tapetud 3 lammast, 2 vasikat ja 1 siga. Aitades oli viljatagavara: 16 kg nisujahu või teri ja 80 kg otra. Peres oli kasutatud lisatööjõudu, jooksva töö alal oli seda tehtud aastas 40 päeva jooksul (ERA f 3540 n 2 s 302, talundileht nr 31).

Vanatalu inimestest pärast sõda on vähe teada. Andmeid ei lisandunud ka ajalehes Setomaa avaldatud Lõkova küla ajalugu käsitlevate artiklite ja üleskutsete avaldamise järel. Neemede perekonnale kuuluv Vanatalu oli üks küla suuremaid ja jõukamaid talusid, mille hooneist on säilinud rohkesti pildimaterjali; elanike kohta, eriti nõukogude perioodist, on andmeid vähe.

Kokkuvõtteks

Eesti Vabaõhumuuseumi arengukavas on jätkuvalt rahvusvähemuste (eestirootslased, peipsivenelased) ning rahvusrühmade (setud ehk õigeusklikud kagueestlased) kultuuri tutvustamine. Mitmel põhjusel on nende talukompleksid aga siiani püstitamata.

Sisepiiri puudumine NSV Liidu „vabariikide“ vahel võimaldas 30 aastat tagasi tuua muuseumisse setu talu Petseri rajoonis asuvast Lõkova külast. Muuseumile sobiva õuekompleksi otsis välja etnograaf Jelizaveta Richter. Talu ületoomisega olid seotud muuseumi teadustöötajad Juta Saron ja Piret Kalm (Õunapuu). 1979. a suvel hakati talu elumaja lahti võtma, raudkivist laut jäi üle toomata. 1980.–1990. aastate vahetuse Nõukogude Liidu majandusliku kokkuvarisemise jäi setu talu üles ehitamata.

Vanatalu oli kunagi küla suuremaid ja jõukamaid talusid. Praegu pole talukoht enam säilinud, kohapeal on püsti üksnes veel kunagise kivilauda varemed. 30 aasta eest üle toodud hoone palgid on pehastunud. Otstarbekam on püstitada muuseumisse talu koopia omaaegsete ülesmõõtmisjooniste, kirjelduste ja pildistuste abil.

Lõkova, eestistatud nimega Ojaveri küla oli Lõuna-Setumaa suurküla, mille arengule aitas kaasa soodne asukoht olulise liiklussõlme, Pihkva-Riia kivitee läheduses, maanteest 3 km lõuna pool. Talude peasissetuleku andis linakasvatus. 1919. a maareformi tulemusel võeti kava hingemaade kruntimine Setumaal, mis Lõkova külas viidi läbi aastail 1922–23. Talude kruntimine soodustas põllumajanduse arengut, talusaaduste (köögivilid, lina, loomad) müügist saadud rahaga viisid küla ettevõtlikumad peremehed oma majapidamise üsna jõukale järjele. Külla ehitati uusi ajakohaseid taluhooneid, 1930. aastate keskel valmis uus koolihoone. Teisalt muutus talumaade kruntimisega ka elumute arhitektuur: teisesenes hoonete välisfasaadid (aknad vahetati välja suuremate vastu), õueplaneering muutus vabamaks, uue ruumijaotusega kadusid setu taludele omased arhailised jooned (näiteks eluruumi jaotamine nurkadeks). Tare kööginurgast kujundati köök, uued elumajad ehitati kaheruumilistena.

Siiski ehitati ka uued hooned traditsiooniliselt väikesemõõdulistena, katusekattematerjalina püsis laastu ja pilpa kõrval edasi ka rukkiõlg. Kuni Eesti aja lõpuni puudus palkidest elumajadel laudvooder, majad vooderdati alles nõukogude ajal. Kõrvuti uute hoonetega elati vanemat tüüpi kinniste õuedega majades (nagu Vanatalu puhul) veel ka Eesti Vabariigi ajal.

Kruntimise järel anti peredele uued talu- ja perekonnanimed, talumaad kanti kinnisturaamatutesse. Nõukogude ajal jäeti külas hulk talusid maha. Kui nendesse uusi elanikke ei tulnud, siis nad lagunesid või lihtsalt lammutati. Söötijäänud endistel kolhoosipõldudel aimub tänapäevalgi veel põlispuude järgi talukohti.

Keskmise eesti taluga võrreldes olid Setumaa talud üsna väikesed, Lõkova külas oli Eesti Vabariigi ajal 40 talundit, enamik neist olid alla 10-hektarilised väiketalud. Teravilja ja loomi müüsid peaaegu kõik suuremad pered, väiketalud said sissetuleku peamiselt väikeloomade müügist, mõned talupidajad olid sunnitud käima teistes taludes päevatöolisteks. Setumaa põlist põllukultuuri lina kasvas enamik talusid. Edukamaks ettevõtmiseks peale linakasvatuse kujunes siin aiandus, hoogustus puuviljaaedade rajamine ja arenes köögiviljakasvatus. Aiandus oli heal järjel ka Lõkova külas, lisaks õunapuudele kasvatati rohkesti kirsi-, ploomi- ja pirnipuid.

Edusamme tehti ka hariduse alal: kui 1922. aastal oli enamik talupidajaid kirjaoskamatud, siis 1939. a oli koolis käinud ja koolituseta talupidajate suhtarv 24:16. Hariduse edenemisele aitas kaasa kohalik külakool, mis tegutses edasi nõukogude ajalgi. Küla elanikkond oli valdavalt noorepoolne, talupidajatest 70% moodustasid nooremad ja nooremas keskeas mehed. Pered olid lasterohked.

Küla arengule mõjus pärssivalt kolhooside loomine, paljud pered olid sunnitud oma kodud maha jätma ning mujale kolima, maaparandustööde käigus lõhuti põllu- ja heinamaade laiendamise nimel hulk taluhooneid ja viljapuuaeda. Praeguseks on see setu küla täielikult venestumas, allesjäänud taluhooned aga lagunevad või kasutatakse neid suvitustaludena.

Kasutatud allikad

Arhiiviallikad

EAA – Eesti Ajalooarhiiv

- EAA 2100 Eesti Vabariigi Tartu Ülikool.
EAA 3724 Katastridokumentide kollektsoon.
EAA 5392 Oleg Roslavlev, Eesti asustusajaloo uurija.

ERA – Eesti Riigiarhiiv

- ERA T-3 Põllutöoministeeriumi Katastri ja Maakorralduse Osakond (kaardikogu).
ERA 62 Põllutöoministeeriumi Katastri ja Maakorralduse Osakond.
ERA 1108 Haridusministeerium.
ERA 1831 Riigi Statistika Keskbüroo.
ERA 1356 Riigikohus.
ERA 3416 Tartu Lina- ja Viljakaupmeeste Selts.
ERA 3540 Võru Maa-amet.
ERA 3653 Eesti Maapank.
ERA 4457 Petseri 2. Jaoskonnakohtunik.

EKM – Eesti Kirjandusmuuseum

- ERA II 296, 311 (4) ‹ Setu. – Alma Tammeorg (1940).
H II 70, 579/80 (4) ‹ Vastseliina ‹ Setu. – J. Sandra. Setukeste vana tarkus. Maja ehitamisest.
EKLA fond 235 S. Sommer M 38 : 13, l. 1/1p. l. 2/3, 2/4.

ERM – Eesti Rahva Muuseum

- ERM EJ 47: 38. Kriisa talu. J. Kliimandi joonistus. 1912. a.
ERM Fk 350: 126. Setu koor. Lõkova küla. 1914. a.
ERM Fk 350: 231; 1065 : 20 Grigori Ustja. Lõkova küla. 1914. a.
ERM Fk 443: 27. Tahra trepp. Lõkova küla.
ERM Fk 443: 45. *Aid*, aed. Lõkova küla.
ERM Fk 1194: 169–185. Lõkova küla Oja ja Vana talu vaated. 1953. a.
ERM Fk 1776: 1–14. Lõkova küla Vanatalu vaated. 1976. a.

EKI – Eesti Keele Instituut

- EKI EMH 817– 820 Murdetekstide lindistused Lõkova külast 1965. a. Kõnelevad Anne Link (72)
ja Patsi Linna (69).

Käsikirjad

- Holst**, Juta. 1977. Setu taluehitistest. Tallinn. Käsikiri Eesti Vabaõhumuuseumis. (EVM EA 23 1978/1980).
- Kalm**, Piret. 1975. Setumaa ehitistest. Tallinn. Käsikiri Eesti Vabaõhumuuseumis. (EVM EA 21 1975).
- Raudoja**, Ahto. 2007. Setumaa traditsioonilise hoonestuse uurimise meetodika ja kaitseinventuur. Magistritöö. Eesti Maaülikooli Metsainstituut. Tartu.
- Saron**, Juta, **Kalm**, Piret. 1979. Taluhoonete kompleks. Setumaa Pankjavitsa (Vilo) vald Lõkova (Luõkova) küla Vanatalo (Neeme) talu. Tallinn. Käsikiri Eesti Vabaõhumuuseumis. (EVM EA 23 1978/1980).
- Saron**, Juta. 1981. Setu talu ja selle sisustus 19.–20. sajandi vahetusel. Tallinn. Käsikiri Eesti Vabaõhumuuseumis. (EVM KA 22).
- Tiideberg**, Kristiina. 2007. Setu taluarhitektuurist Kundruse küla põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna ajaloo osakonna kunstiajaloo õppetool. Tartu – Kambja.
- Troska**, Gea. 1961. Taluehitised Abja ja Võru rajoonis (Halliste khk ja Setumaa). Tallinn. Käsikiri Eesti Vabaõhumuuseumis. (EVM EA 5 1961).
- Uus**, Andres. 2003. XX sajandi taluhoonete traditsiooniline palkehitus Kagu-Eestis Misso valla näitel. Magistritöö. Tartu.
- Seto maastikuarhitektuurilise pärandi inventeerimine. I etapp. 2007. Koostaja M. Külvik. Eesti Maaülikooli Põllumajanduse ja keskkonnakaitse instituut. Obinitsa-Tartu.

Publitseeritud allikad

- Riigi Teataja, 1922, 89, 70.
Riigi Teataja, 1922, 89, 71.
Riigi Teataja, 1928, 104, 638.
Riigi Teataja, 1938, 42, 397.

Teatmikud

1929. a põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. 1930. Vihik 1. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo.
- Uuet**, Liivi. 2002. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik. Tallinn.

Kirjandus

- Hurt**, Jakob. 1919. Setukeste elukohad ja arv. Äratrükk dr. Hurti Setukeste laulude sissehuhatusest. Tallinn: Ülemjuhataja Staabi Kirjastus.
- Jääts**, Indrek. 1998. Setude etniline identiteet. *Studia Ethnologica Tartuensia* I. Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool. Tartu.
- Eestikeelne kooliharidus Petseris. 2003. Setomaa Valdade Liit, EV Haridus- ja Teadusministeerium. Võru.
- Käsebier (Käspre)**, Ants. 1928. Setumaa tulunduslikud olud. Tartu: Postimees.
- Lang**, Merike. 2007. 50 aastat Eesti Vabaõhumuuseumi loometööd. – Suitsutare 4. Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.
- Lõuna**, Kalle. 2003. Petserimaa: Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Manninen**, Ilmari. 1925. Setude ehitused. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat I. Tartu: Eesti rahva Muuseum.
- Manninen**, Ilmari. 1926. Setude ehitused. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat II. Tartu: Eesti rahva Muuseum.
- Mark**, Heinrich. 1957. Setu ja põllumajandus. – Meie maa. Eesti sõnas ja pildis IV, Lõuna-Eesti. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Palgi**, Daniel. 1994. Murduvas maailmas. Tallinn: Perioodika.
- Petserimaa külad I. 2005. Koostaja I. Vananurm. Võru: Hilanamoro.
- Petserimaa külad II. 2006. Koostaja I. Vananurm. Võru: Hilanamoro.
- Petserimaa külad III. 2007. Koostaja I. Vananurm. Võru: Hilanamoro.
- Raudoja**, Ahto. 2008. Setu taluarhitektuuri uurimistulemusi. – Setumaa kogumik 4. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloo ja rahvakultuurist. Tallinn.
- Reissar**, Leo. 1996. Setumaa läbi sajandite. Tallinn: Kupar.
- Semm**, Kadri, **Sooväli**, Helen. 2004. Võimuideoloogiate peegeldused Setumaa kultuurmaastikes. – Setumaa kogumik 2. Uurimusi Setumaa arheoloogiast, rahvakultuurist, rahvaluulest, ajaloo ja geograafiast. Tartu.
- Setomaa 2. 2009. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani. Tartu: Eesti rahva Muuseum.
- Setumaa. 1928. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Internet

- Alender, E., Henno, K., Hussar, A., Päll, P., Saar, E.** 2002. Nimekorralduse analüüs. – Haridusministeeriumi ja Eesti Keele Instituudi koostööleping 10-10/346 (2002). Eesti Keele Instituut, Tallinn 2002. – www.hm.ee/index.php?.popup.
- Kirss, E.** 1938. Setumaa 1938. – Mäetagused, 1998, nr 8, lk 15/18 – www.folklore.ee/tagused/nr8/setumaa.htm.

Perioodika

- Lillak, A.** Petserimaa hea lina tõi palju raha peremeestele. – Setomaa, 20.11.2007.
- Nassar, E.** Keerä *nulga* kunagises suurküläs võimutseb sosnovski karuputk. – Setomaa, 15.12.2008.
- Nassar, E.** Uurijad kogesid nii enneolematut lahkust kui ka kirvega tagaajamist. – Setomaa, 06.10.2008.
- Nassar, E.** Vabariik andis Lõkova külale krunditalud ning uued nimed. – Setomaa, 19.01.2009.
- Petserimaal linaketramise palavik. – Postimees, 23.08.1935.
- Petserimaa viletsatest koolioludest. – Petserlane, 17.09.1920.
- Raag.** Petserimaa kogudused. – Usuteadusline Ajakiri, 1938, nr 1.
- Raudoja, A.** Arhitektuur kui osa identiteedist. – Setomaa, 29.12.2008.
- Raudoja, A.** Setomaa ja puitarhitektuur. – Peko Helü. Seto Kuningriigi aokiri, 2007.

Intervjuud

- Juta Holst (1940), endine Eesti Vabaõhumuuseumi töötaja. 19.09.2008.
- Piret Õunapuu (1955), endine Eesti Vabaõhumuuseumi töötaja. 19.09.2008.
- Juta Saron (1938), endine Eesti Vabaõhumuuseumi töötaja. 19.09.2008.
- Aleksander Link (1963), Lõkova küla elanik. 16.-17.07.2008.
- Leo Ojamaa (1946?), Lõkova küla elanik. 17.07.2008.
- Stepan Tammik (1925), Lõkova küla elanik. 17.07.2008.

Lykova – Setu village behind the control line

Elvi Nassar

The exposition of the Estonian Open Air Museum (EOAM) comprises sample farmyards from different parts of mainland Estonia as well as bigger marine islands. The introduction to the farm architecture of local ethnic minorities (Estonian Swedes, Lake Peipsi Russians) and ethnic groups (Setus or Orthodox south-eastern Estonians) has also been on the agenda in the museum's exposition plans. However, for different reasons the farm complexes of the last-mentioned ethnic groups have not been erected yet.

This article focuses on the topics related to the erection of the Setu farm. The issues discussed cover the selection of the Setu farm, its transfer to the museum and the problems related to its re-erection.

Historic Setumaa is a region that was incorporated into Russia for a long time, beginning from the 13th century up to the end of the second decade of the 20th century, first as the Pskov (Pihkva) Principality and later on as Pskov guberniya. The Setus themselves are an ethnic group of Estonians, who are considered to be the descendants of eastern Balto-Finns (Chuds). Today Setumaa is divided into two parts – West and East Setumaa. West Setumaa comprises the south-easternmost communes of Võru and Põlva counties: Misso, Meremäe, Värska and Mikitamäe. In East Setumaa villages, which today are situated behind the Estonian-Russian control line, the number of Setus is rather negligible. In February 1920, when the Estonian-Russian Peace Treaty was concluded, Setumaa was incorporated into the Republic of Estonia. A new administrative unit – Petserimaa – was formed. The centre of the country was the town of Pechory (Petseri), the population in the surrounding villages was predominantly Russian-speaking, but the number of villages with Setu or Setu-Russian mixed population was also quite high. During the period of the first Republic of Estonia (1918–1940) Lutheran Estonians also settled down in Setumaa, and in the vicinity of Pankyavitsa and Laura Latvians

resided to a smaller extent. Yet, Setumaa and Petserimaa are not completely overlapping notions, the latter covered a much bigger territory.

Until the end of 1944 Petserimaa existed as an individual county. In January 1945, when Pechory (Petseri) district was formed within Pskov oblast as part of the Russian SFSR, the Setu villages within the district were also joined to it. The establishment of the Soviet rule brought about the formation of collective farms. Due to uneconomical production methods on collective farms local farmers became impoverished. In quest of better life local Setus, especially younger village people, started to leave for the Estonian SSR. Villages in the eastern part of Setumaa gradually became more and more deserted; some of them were re-inhabited by Russians, whereas some remained entirely empty.

Lykova village, from where the exhibit farm – Vanatalu – was transferred to the museum thirty years ago, was situated in Pechory district at that time. The absence of the inner border between the union republics of the Soviet Union made it possible to transfer the Setu farm to Estonia. Only the barn made of granite was left there – it was planned to take it apart later on.

What was the peculiarity of Setu farm architecture in comparison to other regions of Estonia? Although linguistically the Setus are close to Estonians, speaking the Setu sub-dialect of Võru dialect, their rituals and clothing have been influenced by both Estonians and Russians. From the latter the Setus have taken over orthodoxy and the rituals related to it (for instance, eating on graves). Setu yard plans and buildings also present abundant Slav influences. It was especially clearly manifested in the heart of Setumaa, in the villages that are today on the Russian territory, where farm buildings had common features with Russian farm architecture in the south-western part of Pskov guberniya.

Finnish ethnologist Ilmari Manninen differentiated between four types of Setu farmyards, from which the buildings and yard designs of Setumaa villages bordering on Livonia were the most similar to Estonian ones. The most peculiar and also the oldest yard type was the one similar to Russian farmyard, which the Setus referred to as „the old Russian fashion”. Farm buildings here were situated in three parallel rows on both sides of the dwelling, both at the back and in the

front. The dwelling itself was situated in the middle, with the barn to the north, storehouses and sheds to the south, often built under the same roof. Between the dwelling and the barn there was the dirt barnyard (*tahr*), between the dwelling and other outbuildings – the clean yard (*moro*). The farm was surrounded by a fence with gates in it; on the side facing the village lane there was a roofed gate wall with bigger gates and a wicket. The farm itself reminded of a tightly closed stronghold farm.

Vanatalu, which had been transferred to the museum, had a similar planning. Lykova (with the Estonianized name Ojavere) village was a big village in South Setumaa, whose development was facilitated by its favourable location in the vicinity of an essential junction – the Pskov-Riga stone road – three kilometres from the road to the south. Flax growing for trading purposes provided income to the farms here. As a result of the 1919 land reform, the process of parcelling out land in Setumaa villages started. In Lykova village it was carried out in the years 1922-1923. Parcelling of farmlands gave an impetus to the development of agriculture, and with the money earned by selling farm products (vegetables, flax, cattle) the most enterprising farmers' households prospered. New modern dwellings and barns were built in villages, and in the mid-1930s a new schoolhouse was completed. On the other hand, the parcelling of farmlands brought about changes in the architecture of dwellings. The façade of the buildings became different (windows were replaced by bigger ones), yard planning became less regulated, due to new space solutions the archaic features characteristic of Setu farms disappeared (for instance, the division of living space into corners). The kitchen corners in farmhouses were designed into kitchens, and new dwellings were already built with two rooms.

However, the new buildings still preserved their traditionally small space, and besides shingles rye straw remained in use as a roof covering material. The dwelling houses in the village were log buildings without wood siding until the end of Estonian time. Clapboarding of houses started only in the Soviet time. Apart from new buildings, people probably also lived in older-type closed-yard houses (like in the case of Vanatalu) even in the period of the Estonian Republic, and only in

the post-war period these „old-fashioned” buildings might have been demolished within the land improvement work carried out by the collective farms.

In Soviet time when collective farms were being established, quite a few farmsteads in the village were deserted. Unless new residents appeared, they either fell apart or were just torn down. The former village lane network has already been destroyed; however, the main street and one of the side streets have been preserved.

The development of the village was inhibited by the establishment of collective farms, many families were forced to abandon their homes and move elsewhere; in the course of land improvement work a number of farm buildings and orchards were demolished in order to extend the land under meadows and fields. Today this old Setu village is undergoing a process of complete Russification, the remaining farm buildings are either falling apart or are being used as summer homes. Vanatalu once used to be one of the biggest and wealthiest farmsteads in the village. It has not survived until today, and you can only find ruins of the former stone barn.

Although the incorporation of Petsrimaa into the Republic of Estonia brought along great changes for the better in the Setu village, the development of this county and the whole Setumaa remained rather modest in comparison with other Estonian counties. Despite the fact that after parcelling Lykova village started to develop economically, certain Setu conservatism still persisted – innovations were not easily adopted. The Setus' existence has been aptly formulated by Jelizaveta (Betty) Richter: the Setus did not become subject to Russification in tsarist Russia and neither were they Estonianized in the Republic of Estonia (Saron 1981: 3).